

KRIZA SREDNJIH GODINA U SAVREMENOJ SRBIJI

Milica Čolović

Univerzitet Singidunum, Beograd, Srbija

Sažetak. Iako kriza srednjih godina predstavlja normalnu razvojnu fazu u životu svake osobe, podaci iz literature govore o tome da je ova tematika iz ugla društveno-humanističkih nauka u kojima se ispituju spoljašnje manifestacije i unutrašnje promene, generalno slabo istraživana kod nas i u svetu. Ovaj rad, nakon dugog vremena, predstavlja nastavak prvog sistematskog izučavanja spoljašnjih manifestacija, koje ujedno predstavljaju i moguće načine prevladavanja krize srednjih godina, a proizilaze iz Marmorove teorije kod osoba koje žive i rade u Srbiji. Ispituje se zastupljenost kreativnog suočavanja sa krizom, dekompenzacije, mehanizma poricanja sa bekstvom i mehanizma poricanja sa natkompenzacijom, kao načina ispoljavanja i prevazilaženja krize srednjih godina. Takođe, utvrđuju se razlike u navedenim manifestacijama između ispitanika koji žive i rade u različitim delovima Srbije. Primenjivana je Skala krize srednjih godina (Pavlović, 2015) na uzorku od 600 ispitanika. Podaci su obrađeni SPSS programom. Korišćen je Kruskal Wallis test za utvrđivanje značajnosti razlika između više grupa ispitanika. Dobijeni rezultati pokazuju zastupljenost ispitivanih načina ispoljavanja i prevazilaženja krize srednjih godina i postojanje razlika u dobijenim vrednostima između ispitanika koji žive i rade u različitim delovima Srbije. Gledajući u celini, ispitanici iz zapadne Srbije imaju najoptimalnije reakcije na krizu srednjih godina. Oni se na kreativan i uspešan način suočavaju sa krizom i prevazilaze je, dok ispitanici iz južne Srbije u najvećoj meri manifestuju dekompenzaciju i oba mehanizma poricanja krize, što govori o tome da su od svih najmanje u stanju da promene koje im se dešavaju prihvate kao normalne i sastavne delove života i uprkos njima pronađu nove vidove zadovoljstva i ispunjenja.

Ključne reči: kriza srednjih godina, kreativno suočavanje, dekompenzacija, mehanizam poricanja sa bekstvom, mehanizam poricanja sa natkompenzacijom

Uvod

Iako kriza srednjih godina predstavlja normalnu razvojnu fazu u životu svake osobe, podaci iz literature govore o tome da je ova tematika u novije vreme slabo istraživana u svetu i kod nas.

Prva istraživanja krize srednjih godina sprovedena su još krajem XX veka. Nakon tih početnih studija, iz kojih su proizašle dve glavne teorije krize, nedostaju rezultati novijih istraživanja koji bi krizu srednjih godina posmatrali iz ugla psiholoških i drugih društveno humanističkih teorija, nastojeći da objasne karakteristična ponašanja i doživljavanja osoba u ovoj fazi života. Dva istraživača su se posebno istakla u svojim razmatranjima i istraživanja ove problematike, Jud Marmor, koji se bavio spoljašnjim manifestacijama i Daniel Levinson, koji je razmatrao unutrašnje promene karakteristične za krizu.

Fokus savremenih svetskih istraživanja uglavnom je na biološkim promenama i efektima koje ulazak u menopauzu ima na psihološko funkcionisanje žena. Ispituje se dejstvo hormonalnog disbalansa na procese donošenja odluka (Murtagh et al. 2003a; Murtagh et al. 2003b), tipovi knjiga iz oblasti samopomoći u kojima se iz različitih uglova posmatraju

promene koje se odvijaju u i na ženskom telu tokom menopauze (Lyons et al. 2003), efekti negativnih životnih događaja, kao što su razvod i smrt bračnog druga, na opšte psihičko stanje osoba u srednjim godinama (Hughes et al. 2009; Pudrovska et al. 2008; Strohschein et al., 2005; Utz et al. 2004), kao i određene karakteristike ličnosti i faktori koji dovode do uspešnog prevazilaženja krize (Stewart, 2005; Windsor et al. 2008). Generalno, nedostaju precizniji podaci kojima bi se pokazalo kako na muškarce deluju promene hormonalnog statusa, kako oni doživljavaju i ispoljavaju krizu srednjih godina, na koji način se bore sa stresnim životnim događajima i nedaćama i koje kapacitete koriste kako bi prevladali krizu.

Kako u novijoj domaćoj stručnoj literaturi postoji tek jedna sveobuhvatnija studija kojom se ispituju karakteristični načini ispoljavanja krize srednjih godina (Čolović i sar. 2017), ovaj rad predstavlja nastavak daljeg sistematskog izučavanja spoljašnjih manifestacija krize srednjih godina, koje opisuje Marmorova teorija, kod osoba koje žive i rade u Srbiji.

Prema klasičnoj Marmorovoj teoriji, kriza srednjih godina predstavlja poseban razvojni period, u kome je osećaj izdvojenosti i izolacije središnji aspekt. Ovaj osećaj podrazumeva odustajanje od mladalačkih iluzija, maštanja i nadanja, kao i suočenje sa sopstvenom konačnošću i smrću (Marmor, 1974).

Marmor navodi četiri faktora koji dovode do krize srednjih godina. To su: somatski, kulturalni, ekonomski i psihološki faktori. Somatski faktori odnose se na znakove starenja, koji kod osoba u srednjim godinama postaju izraženiji i vidljiviji. Ove fizičke promene na licu i telu mogu da predstavljaju ozbiljnu narcističku povredu za osobe koje se nalaze u ovom periodu života. U kulturama u kojima postoji i neguje se kult mladosti, svežine i vitalnosti, ozbiljnost ove povrede još je izraženija, jer se sredovečnost doživljava kao nepopravljivi nedostatak koji za sobom automatski povlači i manju vrednost. Neminovno opadanje fizičke snage i moći prouzrokuje javljanje strepnje pred predstojećim ekonomskim problemima. Međutim, od svih navedenih faktora koji doprinose pojavi krize srednjih godina, najozbiljniji su oni psihološke vrste. Marmor ističe da je osnovno psihološko obeležje sredovečnosti sveprisutni gubitak. U ovom periodu života gubi se mladalačka predstava o sebi, nekadašnja strast i intimnost u ljubavnoj vezi sa bračnim partnerom, deca se osamostaljuju i odlaze. Ipak, najbolniji gubitak za osobu u ovom periodu predstavlja gubitak nade da će život biti krunisan uspehom, srećom, bogatstvom i slavom; nade koja je bila tako jaka u periodu mladosti i koja je osobe stalno podsticala da napreduju (Čolović i sar. 2017).

Glavni problem ovog istraživanja podrazumeva nastavak i produbljanje ispitivanja osnovnih načina na koje osobe manifestuju i prevazilaze krizu srednjih godina, koje je u svojoj teoriji opisao Marmor, kroz utvrđivanje razlika u njenim manifestacijama u zavisnosti od dela Srbije u kom osobe žive i rade.

Metod

Navedeni problem istraživanja moguće je posmatrati kroz operativne ciljeve u smislu testiranja hipoteze da ljudi iz različitih regiona na različite načine ispoljavaju i prevladavaju krizu srednjih godina. Preciznije, pretpostavlja se da se skorovi pripadnika iz različitih regiona Srbije statistički značajno razlikuju u pojedinim doživljajima, stavovima i ponašanjima koja su karakteristična za ispoljavanje i prevladavanje krize srednjih godina.

Još jedna inovativnost aktuelnog istraživanja ogleda se kroz podelu ispitanika u pet geografskih regiona, za razliku od uobičajene regionalizacije naše zemlje na Vojvodinu, centralnu Srbiju i Kosovo i Metohiju. To omogućava preciznije sagledavanje i utvrđivanje specifičnosti i razlika u manifestacijama i prevladavanju krize srednjih godina između osoba iz severne, centralne, južne, istočne i zapadne Srbije. Uzorak čini 600 ispitanika, između 40 i 65

godina, ujednačenih po polu i regionu iz kog dolaze, tako da je iz svakog regiona ispitivano po 120 osoba (Tabela 1).

Raspored ispitanika po regionima i gradovima u okviru svakog regiona predstavljen je u prvoj tabeli. U pitanju je uže gradsko stanovništvo, bez šireg uključivanja ispitanika koji pripadaju datim opštinama.

Tabela 1. Uzorak istraživanja
Table 1. Research sample

Region	Grad	Pol		Broj	
Centralna Srbija	Jagodina	Muškarci	30	60	120
		Žene	30		
	Kruševac	Muškarci	30	60	
		Žene	30		
Južna Srbija	Leskovac	Muškarci	30	60	120
		Žene	30		
	Lebane	Muškarci	30	60	
		Žene	30		
Istočna Srbija	Niš	Muškarci	30	60	120
		Žene	30		
	Knjaževac	Muškarci	30	60	
		Žene	30		
Zapadna Srbija	Užice	Muškarci	30	60	120
		Žene	30		
	Novi Pazar	Muškarci	30	60	
		Žene	30		
Severna Srbija	Novi Sad	Muškarci	30	60	120
		Žene	30		
	Beograd	Muškarci	30	60	
		Žene	30		
Ukupno ispitanika				600	

Za utvrđivanje manifestacija i načina prevladavanja krize srednjih godina primenjivana je skala krize srednjih godina – SKSG (Pavlović, 2015), koja se sastoji iz tri zasebna dela. U prvom se nalazi 19 ajtema koji mere tri od četiri načina ispoljavanja i prevladavanja krize srednjih godina koje je Marmor opisao: mehanizam poricanja sa bekstvom, dekompenzaciju i kreativno i uspešno suočavanje sa krizom. Ispitanik odgovara tako što na petostepenoj skali zaokružuje broj koji govori o stepenu njegovog slaganja sa svakom stavkom. Drugi deo skale sastoji se od 13 ajtema kojima se ispituje četvrti mehanizam koji je Marmor izdvojio – mehanizam poricanja sa natkompenzacijom. Ispitanik odgovara tako što zaokružuje odgovarajući broj koji pokazuje da li je razmišljao o onome što se navodi u stavci, uradio to ili pak, da li planira da to uradi u budućnosti. U trećem delu skale ispituje se pomirenje karakterističnih parova suprotnosti i uspostavljanje nove ravnoteže među njima. Ovaj deo sastoji se iz ukupno 32 ajtema, na koje se odgovara zaokruživanjem odgovarajućeg broja na petostepenoj skali koji ilustruje stepen slaganja ispitanika sa svakim.

Za utvrđivanje značajnosti razlika između više grupa ispitanika korišćen je Kruskal Wallis test. Podaci su obrađeni SPSS programom za statističku obradu podataka u društvenim naukama.

Rezultati

U tabeli 2 prikazani su rezultati koji pokazuju zastupljenost četiri osnovna vida ispoljavanja i prevazilaženja krize srednjih godina u zavisnosti od regiona u kom ispitanici žive i rade. Kreativno i uspešno suočavanje sa krizom najzastupljenije je kod ispitanika iz zapadne i istočne Srbije, zatim kod onih iz centralne i severne Srbije, dok je u najmanjoj meri prisutno kod ispitanika iz južne Srbije. Dekompenzacija je, s druge strane, najprisutnija kod ispitanika iz južne i istočne Srbije, a potom redom kod ispitanika iz zapadne, centralne i severne Srbije. Mehanizam poricanja sa bekvstvom najizraženiji je, takođe, kod ispitanika iz južne i istočne Srbije a zatim kod ispitanika iz zapadne i severne Srbije, dok je najmanje prisutan kod onih iz centralne Srbije. Mehanizam poricanja sa natkompenzacijom u najvećem stepenu je zastupljen kod ispitanika iz južne i severne Srbije. Po daljoj zastupljenosti ovog mehanizma slede ispitanici iz centralne, istočne i zapadne Srbije.

Tabela 2. Razlike u manifestacijama krize srednjih godina kod ispitanika iz različitih regiona.
Table 2. Differences in the manifestations of the midlife crisis in subjects from different regions

	Region	N	Prosečni rang
Kreativno suočavanje	Centralna Srbija	120	298.06
	Južna Srbija	120	267.15
	Istočna Srbija	120	306.08
	Zapadna Srbija	120	338.46
	Severna Srbija	120	292.75
	Ukupno	600	
Dekompenzacija	Centralna Srbija	120	267.79
	Južna Srbija	120	336.18
	Istočna Srbija	120	320.32
	Zapadna Srbija	120	312.20
	Severna Srbija	120	266.01
	Ukupno	600	
Poricanje sa bekvstvom	Centralna Srbija	120	252.12
	Južna Srbija	120	344.92
	Istočna Srbija	120	322.75
	Zapadna Srbija	120	317.12
	Severna Srbija	120	265.60
	Ukupno	600	
Poricanje sa natkompenzacijom	Centralna Srbija	120	303.27
	Južna Srbija	120	332.04
	Istočna Srbija	120	286.18
	Zapadna Srbija	120	264.87
	Severna Srbija	120	316.15
	Ukupno	600	

Sve dobijene razlike u skorovima ispitanika iz različitih delova Srbije na navedenim mehanizmima su na statistički značajnom nivou (Tabela 3).

Tabela 3. Rezultati Kruskal Wallisovog testa značajnosti dobijenih razlika
Table 3. Results of Kruskal Wallis test of significance obtained differences

	Kreativno suočavanje	Dekompensacija	Poricanje sa bekstvom	Poricanje sa natkompensacijom
χ^2	10.632	16.242	25.272	10.947
df	4	4	4	4
Sig.	.031	.003	.000	.027

Grupna varijabla: region

Diskusija

Postoje četiri osnovna načina na koje ljudi ispoljavaju i nastoje da prevladaju krizu srednjih godina, koje je izdvojio Marmor, a čija je zastupljenost na uzorku osoba iz Srbije ispitivana aktuelnim istraživanjem. Prvi je kreativno suočavanje sa krizom, kada osoba prihvata krizu i telesne i psihičke promene koje ona nosi kao normalne i uprkos svesti o starosti pronalazi nove izvore zadovoljstva. Zatim dekompenzacija, kada je osoba svesna krize i zbog toga postaje depresivna, neraspoločena, često ljuta i gnevna, sa brojnim somatskim smetnjama i simptomima koji se često označavaju kao klimakterične tegobe. Za poslednja dva načina prevazilaženja krize, karakteristično je to da se osobe trude da poreknu njeno postojanje i odvijanje, bilo kroz preterano angažovanje u različitim aktivnostima i zadavanje sebi previše obaveza, što je karakteristično za mehanizam poricanja sa bekstvom, bilo kroz nepriznavanje sopstvenih godina, jačanje tendencija u ponašanju koje su karakteristične za period mladosti i korenite promene životnog stila – upuštanje u vanbračne veze, često sa mnogo mlađim osobama, kupovina brzih kola, motora, noćni izlasci i slično – što je karakteristično za mehanizam poricanja sa natkompensacijom (Marmor, 1974; Čolović i sar. 2017).

Za osobe iz zapadne Srbije karakteristično je to da u najvećoj meri prihvataju krizu kao normalnu fazu života i prevazilaze je na najbolji mogući način, pronalazeći nove vidove zadovoljstva i kreativnosti. Oni su, od svih ispitanika, u najmanjoj meri skloni da poriču krizu uz različite oblike natkompensacija u cilju isticanja da je aktuelni period života mnogo bolji od mladosti i forsiranja svih onih vidova ponašanja i oblačenja koji su karakteristični za mladalaštvo. Po izraženosti ostalih ispitivanih manifestacija i načina prevazilaženja nalaze se u sredini uzorka.

S druge strane ispitanici iz južnog dela Srbije najpatogenije doživljavaju vidne promene telesnog izgleda i funkcionisanja koje prate krizu srednjih godina. Često upadaju u depresivno raspoloženje, gube nadu i motivaciju i osećaju se veoma loše. Usredsređeni su na približavanje kraja života, strah od smrti im je izražen, i na neki način ih parališe. Nisu u stanju da se na kreativan način suoče sa novonastalim promenama, da pronađu nov smisao života i nove izvore zadovoljstva uprkos svesti o starosti i smrti. Može se pretpostaviti da ih sva ta negativna osećanja nagone da se trude na sve načine da poreknu krizu, kroz skoro kompulzivno upražnjavanje određenih aktivnosti u cilju skretanja misli sa onoga što im se dešava, ili kroz neadekvatne oblike ponašanja i oblačenja koji su karakteristični za adolescentni uzrast, pokušaje promene života iz korena i upuštanje u vanbračne odnose sa često dosta mlađim partnerima.

Ispitanici iz severne Srbije su u najmanjoj meri od ispitanika iz svih ostalih regiona, skloni da na svest o promenama koje su nastupile u fizičkom izgledu i telesnom funkcionisanju, reaguju depresivnim i apatičnim raspoloženjem. Takođe, za njih nije karakteristično pretrpavanje obavezama kako ne bi bilo vremena da se razmišlja o onom što se aktuelno dešava, niti pak nastojanje da se kriza prihvati kao normalna razvojna promena i da se uprkos

tome pronadu novi, godinama primereni, izvori zadovoljstva. Nasuprot tome, veoma su skloni da krizu poriču tako što nastoje da promene život iz korena; da zasnuju novu porodicu i krenu iz početka sa drugim partnerom, da forsiraju stil i ponašanje mladih osoba, izlaze noću, koliko uslovi to dozvoljavaju kupuju brza kola ili motore, markiranu garderobu, podvrgavaju se estetskoj hirirgiji i slično, sve u cilju poricanja krize i neadekvatnog nastojanja da se istaknu lažne prednosti svojih godina.

U istočnoj Srbiji registrovana je visoka zastupljenost (druga u odnosu na sve regione) kreativnog suočavanja sa krizom, dekompenzacije i mehanizma poricanja sa bekvstvom, što govori o tome da osobe u ovom delu Srbije na veoma različite načine ispoljavaju i prevazilaze krizu srednjih godina. Odnosno, veliki je broj onih koji krizu prihvataju kao sastavni deo života i pronalaze nove izvore zadovoljstva i ispunjenja, ali je takođe, veliki broj i onih koje ona dovodi do depresivnog i lošeg raspoloženja, pa čak i onih koji se trude da ne razmišljaju o njoj zadajući sebi previše obaveza i zadataka koje im okupiraju misli. Za ovaj deo Srbije nije tipično ponašanje koje podrazumeva poricanje krize kroz drastične i korenite promene stila života, fizičkog izgleda i oblačenja, kao ni upuštanje u vanbračne veze i pokušaje zasnivanja nove porodice.

Efekti krize srednjih godina i promena koje ona nosi sa sobom, najmanje su vidljivi kod ispitanika koji žive i rade u centralnom delu Srbije. Oni su od svih najmanje skloni da se pretrpavaju obavezama i aktivnostima kako ne bi imali vremena da razmišljaju o onome što im se aktuelno dešava na somatskom i fizičkom planu i da anticipiraju približavanje kraja života. Takođe, sve promene koje su nastupile ne doživljavaju tragično. One ne bude u njima negativna osećanja depresivnosti, gneva ili straha od predstojeće smrti. Po zastupljenosti ostalih načina manifestovanja i prevazilaženja krize, prema dobijenim vrednostima, nalaze se u sredini uzorka. Čini se da ih sve što se dešava sa njima malo dotiče i da se oni lako mire sa novonastalom situacijom i ne trude se baš da uvide neke stvarne prednosti koje nose srednje godine i da uprkos svesti o starosti i približavanju smrti pronadu nove izvore za dovoljstva u predstojećim godinama.

Različiti načini ispoljavanja i prevladavanja krize srednjih godina koji su registrovani kod ispitanika koji žive i rade u različitim regionima Srbije, najverovatnije su uslovljeni određenim ekonomskim faktorima, koje je i Marmor u svojoj teoriji pominjao kao jedan od četiri bitna faktora koji dovode do krize srednjih godina (Marmor, 1974). Oni obuhvataju ključna ekonomska pitanja – materijalni status, (ne)zaposlenost, (ne)rešeno stambeno pitanje i broj članova koji žive u zajedničkom domaćinstvu, odnosno način brige osoba srednjih godina o deci i roditeljima, u smislu da li postoje uslovi za njihovo osamostaljivanje, fizičko odvajanje i ekonomsku nezavisnost.

Navedeni ekonomski faktori veoma su različito rasprostranjeni po regionima u Srbiji, u smislu da je najlošija situacija, posmatrano kroz najveći broj nezaposlenih i siromašnih višočlanih domaćinstava, na jugu naše zemlje (Pavlović, 2014). Dobijeni rezultati zaista pokazuju da osobe iz južnog regiona imaju najlošije manifestacije i najslabije mehanizme prevladavanja krize srednjih godina.

Što se tiče somatskih faktora koje pominje Marmor (Marmor, 1974) kao i rezultata savremenih svetskih istraživanja o uticaju bioloških promena i hormonalnog disbalansa na načine mišljanja (Murtagh et al. 2003a; Murtagh et al. 2003b) i pokušaje prevladavanja krize (Windsor et al. 2008), treba imati u vidu da su oni na neki način univerzalni za sve ljude i da ne zavise u toj meri od toga gde osobe žive i rade. Takođe promene u strukturi porodice – osamostaljivanje i odlazak dece, inverzija uloga roditelj-dete, odnosno fizička zavisnost ostarelih roditelja, smrt različitih članova (Hughes et al. 2009; Pudrovska et al. 2008; Strohschein et al., 2005; Utz et al. 2004), više su u vezi sa gore navedenim ekonomskim nego ostalim razmatranim faktorima, mada je izvesno da ih intenziviraju i ulaze u dinamičnu interakciju sa njima.

Sigurno je da i određeni psiholoških faktori imaju velikog udela u ispoljavanju i prevladavanju krize srednjih godina. Pojedini tipovi ličnosti lakše podnose i savladavaju sve promene koje im se dešavaju, dok su drugi previše vulnerabilni i nemaju adekvatne kapacitete da se nose i izbore sa životnim krizama (Stewart, 2005). Doajen naše i svetske nauke, Jovan Cvijić, u svojim delima i teorijskim razmatranjima opisao je karakteristične tipove ličnosti na našim prostorima, pri čemu je veliku pažnju posvetio Dinarskom tipu i njegovim karakteristikama ličnosti. Pri tome je kao neke od glavnih karakteristika istakao patrijarhalnost, čestitost, veliko samopouzdanje i veru u sopstvene sposobnosti i kapacitete da se sa svim teškoćama izbori i izađe na kraj (Cvijić, 2014). To se poklapa sa rezultatima aktuelnog istraživanja koji idu u prilog tome da su najoptimalnije manifestacije i strategije prevladavanja krize srednjih godina registrovane upravo kod osoba iz zapadne Srbije.

Generalno, naša kultura sa svoje strane samo pojačava strah od nemoći i smrti, negativno doživljavanje procesa starenja i perzistenciju osećanja "sveprisutnog gubitka" (Marmor, 1974) kod ljudi u srednjim godinama, jer je sve više prozapadno orijentisana i nekritički prihvata i introjektuje u sebe sve vrednosti zapada, pa samim tim i primat i potenciranje kulta mladosti i večite lepote. Takođe, za pojedine regione u okviru naše kulture, važe neka posebna mikrokulturološka pravila i običaji, koji mogu biti veoma specifični, a koji svakako, na veoma intenzivan način utiču na ponašanje ljudi, oblikujući ga kroz jasno isticanje i pravljenje razlike između onoga šta je prihvatljivo, a šta potpuno neprihvatljivo ponašanje u datoj sredini.

Zaključak

Može se zaključiti da osobe koje žive i rade u različitim delovima Srbije na različite načine ispoljavaju i prevladavaju krizu srednjih godina.

Kako će se neka osoba ponašati tokom krize i u kom stepenu će biti u stanju da je adekvatno prevaziđe, verovatno je određeno sadejstvom i živom međusobnom interakcijom ekonomskih, psiholoških, kulturoloških i somatskih faktora, karakteristikama i tipom ličnosti, kao i ličnom istorijom osobe u smislu iskustva i prethodnih načina na koje se suočavala sa životnim krizama i prevladavala ih.

Ovo istraživanje pružilo je precizniju sliku o tome kako se osobe koje žive i rade u Srbiji „bore“ sa krizom koja je tipična za srednje godine, na koji način je manifestuju i kako je prevazilaze. Doprinelo je produbljivanju ove veoma važne i dugo vremena neopravdano zanemarivane teme u svetu i kod nas. Predstavlja nastavak nastojanja da se ovi fenomeni više i intenzivnije proučavaju iz različitih uglova i ohrabruje multidisciplinarni pristup u cilju njihovog svestranijeg i boljeg razumevanja i klarifikacije.

Dalja istraživanja bi trebalo usmeriti na otkrivanje onih specifičnih uzroka i detaljnije ispitivanje kulturalnih, ekonomskih i psiholoških faktora, kao i tipova ličnosti, koji utiču i dovode do različitog ispoljavanja krize srednjih godina kod osoba iz različitih delova Srbije. Nakon toga, mogle bi se utvrditi specifičnosti manifestacija krize srednjih godina u zemljama u regionu i napraviti paralele sa načinima ispoljavanja i prevladavanja krize kod nas.

Literatura

- Cvijić J. O balkanskim psihičkim tipovima (drugo prošireno izdanje). Beograd: Prosveta. 2014; 1-270.
Čolović M, Stojković M. Midlife crisis – external manifestations and internal changes. Teme; 2017; 40 (2): 315-336.
Hughes M.E, Waite L. J. Marital Biography and Health at Mid-Life. Journal of Health and Social Behavior. 2009; 50: 344-358.

- Lyons A.C, Griffin C. Managing menopause: a qualitative analysis of self-help literature for women at midlife. *Social Science & Medicine*. 2003; 56: 1629–1642.
- Marmor J. The crisis of middle age. In: J. Marmor (eds.). *Psychiatry in Transition*. New York: Brunner Mazel Inc. 1974; 71-76.
- Murtagh M.J, Hepworth J. Menopause as a long-term risk to health: implications of general practitioner accounts of prevention for women's choice and decision-making. *Sociology of Health & Illness*. 2003a; 25: 185–207.
- Murtagh M.J, Hepworth J. Feminist ethics and menopause: autonomy and decision-making in primary medical care. *Social Science and Medicine*. 2003b; 56: 1643–1652.
- Pavlović M. Načini ispoljavanja krize srednjih godina, osećanje smisla života i oblici usklađivanja porodičnih i profesionalnih uloga u Srbiji. *Doktorska disertacija*. Niš: Filozofski fakultet. 2014; 1-426.
- Pudrovska T, Carr D. Psychological adjustment to divorce and widowhood in mid- and later life: do coping strategies and personality protect against psychological distress? *Advances in Life Course Research*. 2008; 13: 283–317.
- Stewart A.J. Ličnost žene srednjeg doba, Psihologija u svetu. 2005; 10 (1-2): 105- 123.
- Strohschein L, McDonough P, Monette G, Shao Q. Marital transitions and mental health: Are there gender differences in the short-term effects of marital status change? *Social Science & Medicine*. 2005; 61: 2293-2303.
- Utz R., Reidy E, Carr D, Nesse R, Wortman C.B. The daily consequences of widowhood: The role of gender and intergenerational transfers on subsequent housework performance. *Journal of Family Issues*. 2004; 25: 683–712.
- Windsor T.D, Anstey K.J, Butterworth P, Rodgers B. Behavioral approach and behavioral inhibition as moderators of the association between negative life events and perceived control in midlife. *Personality and Individual Differences*. 2008; 44: 1080–1092.

MIDLIFE CRISIS IN MODERN SERBIA

Milica Čolović

Summary. Although mid-life crisis is a normal developmental phase in the life of every person, data from the literature suggest that from the perspective of social-humanistic sciences interested in external manifestations and internal changes, this topic is generally poorly studied in our country and the world. After a long time, this paper, presents a continuation of the first systematic study of the external manifestation, which are, at the same time, the possible ways of overcoming the midlife crisis, that are developed from Marmor's theory, for people who live and work in Serbia. It is studied the representation of creative and successful confrontation with crisis, decompensation, mechanism of denial with escape and mechanism of denial with overcompensation, as ways of expressing and overcoming the midlife crisis. Also, there are examined the differences in these manifestations between those who live and work in different parts of Serbia. It was used the Midlife Crisis Scale (Pavlović, 2015) on a sample of 600 subjects. Data were analyzed by using the SPSS program. The Kruskal Wallis test was used for determining the significance of differences between multiple groups of subjects. The results show the representation of tested ways of expressing and overcoming the midlife crisis and the existence of differences in the values obtained from the subjects who live and work in different parts of Serbia. Generally, subjects from Western Serbia have the most optimal response to a midlife crisis. They have creative and successful way to face and overcome the crisis, while subjects from southern Serbia largely manifest decompensation and both of the denial mechanisms, which indicates that they are the least able to accept changes as normal and constitutive parts of life and to find new forms of satisfaction and fulfillment despite them.

Key words: midlife crisis, creative and successful confrontation with crisis, decompensation, mechanism of denial with escape and mechanism of denial with overcompensation